

הספרות: גופה ונשמתה

מצד מעשה האמנות עצמו – הדמיון הוא הכול.
הוא הנשמה המתלבשת בתוך כל הכישורים שלאחר זמן
היריון ממושך מניבים לבסוף יצירה. זהו רגע העיבור, והוא
תמיד נכפה על האדם – בבחינת "נס" – מלמעלה.

ל כאורה הדעת נותנת שכשאדם בא לכתוב על ספרות באופן כללי, ללא בחירת תחום מסויים, ללא התמקדות בנושא ספציפי – עליו לעמוד סחרחר ואובדן ידיים מול השדה העצום הזה שאין גבול למרחביו. וכי איך ייגש אדם להרחיב דיבורו על ספרות, ומאין יתחיל? הלא אינסופית היא; מטפלת באינספור נושאים באינספור דרכים מאינספור נקודות מבט ודרכי התבוננויות; נושאת בתוכה הומור ועצב ושחוק ונהי ודברי מארה ומספד – במשפטים קצרים וממצים ובתרכובות ארוכות, במתכונות הומוריסטיות ושנונות ובתיאורים קצובים ושקולים. בספרות טמונים תחומי־דעת יבשים ועיוניים, כללים והגדרות מילוניות ומשפטים מדעיים ונגזרות הגיוניות, ובין דפיה קפולים תיאורים אדירים של כל הדברים העזים, היפים והמכוערים, המתסיסים כל לב ומרתיחים כל רוח, מן הטבע, ומן הרגשות האנושיים, ומן החלומות והחזיונות והדמיונות המופלאים.

כללו של דבר: הבא לדבר על הספרות – מנין יתחיל?
אלא שלמען האמת ההיפך הוא הנכון. לפעמים דווקא על הספרות ככלל – קל יותר לדבר. הדבר יובן באמצעות משל פשוט. לו התבקש אדם לסקור אבר מסויים בגופו על שלל תכונותיו ומעלותיו, מאפייניו, קווי־מתאריו ותפקודיו החיצוניים והפנימיים, אם לא שהוא מומחה לדבר – הרי שלא יהיה לו ידע די לסקור את העניין באופן מקיף. רק מומחה ללב יידע להסביר אל־נכון את אופן פעולתו הפרטני של הלב, וכן מומחי ריאות לגבי תפקוד הריאות. יתר על כן: גם אופן פעולתם של כוחות הנפש הפנימיים, כגון רצון ועונג, התעוררות תשוקה ואהבה, מיאוס ודחייה, חרדה וקרבה

ושאר העניינים הדומים – נכחד מרוב האנשים, והוא נשאר נושא לדיונים וויכוחים בין המומחים לכך. אף על פי כן, הגם שרוב בני האדם לא יידעו להידרש להסברם של התפתחויות ופרטים, הרי שהם יודעים להסביר (בדרך כלל), באופן כללי, את עצם הדבר העובר עליהם; אם הם חשים באימה וחרדה ודחיה, או בקירוב הרוח. וכן אם ליבם מתפקד היטב, או שהם מזהים בו לקות. שכן אין אדם חייב להבין אל-נכון את סדר השתלשלותו של דבר כדי לחוש בו.

והוא הדין לגבי הספרות. גופה של ספרות – מרובה איברים וחלקיקים ותרכובות וצורות שונות והתפתחויות. יש אופן כתיבה דרמטי, ויש אופן כתיבה מדויק. יש השתפכות ויש התאפקות-פנימית. יש מילים מרובות ויש חסכנות ומסירת דבר ביושב. וכן מצד הנושאים הנמסרים. יש טרגדיה ויש קומדיה; האדרת גיבור גדול מול מסירת מאורע זעיר; ליריקה מול הלל-לטבע וכו' וכו', לכול זמן ועת. והספרות, בשפתה הפנימית המשתכללת ומתפתחת ומתכתבת-עם-עצמה מדור לדור, בתמות הסמנטיות המעניינות אותה וכן באופן טיפולה בתמות אלו, מתנהלת בהתפתחות מדורגת ומסודרת (כשם שיש התפתחות באופן גדילת גוף האדם וצמיחת אבריו), ולא כל אדם רשאי לדבר על התחומים הפרטניים והמגמות המיוחדות בה. יש צורך להיות מומחים.

על עצם הספרות, לעומת זאת, על נשמתה, על החומר ההיולי הנושב בנשמת-אפה ואשר עובר בכל אחד מביטוייה כבריח-התיכון – רשאי לדבר כל מי שיש לו לבי-להבין. ולהרגיש. ולחוות דעה. שכן הספרות עצמה פועלת בו. הוא יונק מן החיות הצבורה בה, ולכן יש לו שייכות לעניין (ולפעמים אף שייכות גדולה ומהותית הרבה יותר מזו של החוקרים והמומחים ומזהי-המגמות הספרותיות; כשם שליבו של אדם שייך אליו יותר מאשר לרופא שיודע להסביר מה תקין או לא תקין בו).

ובכן: הספרות היא לכידת דבר באמצעות מילים באופן נעלה וחי; בשונה מן השימוש הקולח והיומיומי במילים, שנעשה באופן אגבי ומרוקן. הגדרה זו של הספרות (ספרות-יפה עכ"פ) כדבר חי – נכונה גם כלפי כל שאר האמנויות, אלא שהיא קריטית במיוחד בנוגע לספרות, משום שבניגוד לשאר האמנויות שמלכתחילה מצריכות כלי אמנות שאינם ברשותו של כל אדם, הספרות בנויה על מילים, והמילים נמצאות בשימוש כולם, במחשבותיהם, בדיבורם ואף במכתביהם ויומניהם שלא ניחנו בערך ספרותי...

כל אדם מתייחס לחוויותיו במילים. הן בשעת מעשה, כשהוא חושב מה עובר עליו ומנתח את מעשיו, והן לאחר-מכן בשחזרו את הארועים בינו לבין עצמו או בהשיחו אותם לחבריו ומכריו וכו'. אלא שבכל זאת השחזור הזה, לרוב, הינו חף מכל ערך אמנותי.

סיבת הדבר שהשחזור אינו אמנותי נעוצה בכך שלא טמונה בו חיות. התמונה לא נרקמת מחדש כשהאדם מתייחס לאירוע ומתארו באופן כללי. המילים שהוא אומר טוענות בקרבן מוסכמה חברתית מעורפלת כלשהי, מושג מעומעם וחסר-אחיזה לגבי טבעו הכולל של דבר; ומשכך, הן מקנות מידע וממשות חומר להעברת ידע יבש, אבל חף מכל ציוריות. כך, למשל, כשאדם אומר כלאחר-יד "היום התרגזתי", אנו מקבלים אמנם מידע מסויים אך מעט מאוד "ציור חי".

הדבר הראשון והחינוכי-ביותר שנוקק לו מספר סיפור כדי להפיח בו חיים הוא הדמיון. התנועה היא הסימן לחיים, והדמיון הוא זה שבכוחו להניע עצמים קפואים.

כשאדם משחזר מאורע באמצעות דמיונו הריהו חי אותו מחדש. מילותיו בהכרח יכללו פרטים רבים יותר ויתארו תנודות רבות יותר. אדם שמדמיין את רוגזו לא סתם יכריז "התרגזתי", אלא יתאר בפרוטרוט את הסיבה שהובילה להתפרצות הרוגז ואת האופן המדוייק שבו הגיב. במקום להגיד, למשל, "פלונג הרגיזני", הוא יספר "איך שפלונג נכנס למשרד מיד כבר ידעתי שאני אתרגז. הוא הזיז חפצים במהירות ושרק בקולי-קולות עד שכבר לא התאפקתי וברגע שהוא חלף מולי סיננתי משהו מבין השיניים ונענעתי בראשי בהבעת תרעומת". הדמיון מרחיב את התמונה. והוא התנאי הראשוני והחיוני ליצירה.

כאן מגיעה כמובן עוד שורה של כישורים טכניים (אך חיוניים) הנדרשים מאמן המתעסק במילים. עליו להיות מצוייד באוצר מילים גדול, עליו להיות מחונן באיזושהו סוג של חוש צלילי פונטי הגורם לו לצרף יחדיו מילים בעלות עוצמה חושנית המסוגלת לפעול על השומע/קורא; ואלו עוד רק כישורים של צירופי מילים, אשר בנוסף להם, כדי ליצור איזושהו סיפור בעל-ערך אוניברסלי כללי, עליו להיות בעל-יצירתיות, ולדעת לשתול מניעים ומוטיבים כלליים בתוך סיפורי מסגרת פרטית, וכן להיות בעל זווית ראייה מיוחדת שתאפשר לו לתעד דברים באור חדש מנקודת מבטו הייחודית.

אלא שכל אלה הם כישורי עניין וערך. אולם מצד מעשה האמנות עצמו – הדמיון הוא הכול. הוא הנשמה המתלבשת בתוך כל הכישורים הללו, אשר לאחר זמן היריון ממושך מניבים לבסוף יצירה. הרגע שבו מנצנץ בדמיונו של אדם דבר-מה שנלכד בו באופן לוחט וחד, באופן חושני – הוא רגע העיבור [והוא תמיד נכפה על האדם – בבחינת "נס" – מלמעלה. משום שכאשר מתרגלים את המוח, כאשר מכריחים אותו לדמיין ולהמציא וליצור דבר-מה – הרבה תמונות נהדרות יכולות להצטייר, אלא שיהיה חסר בהם גילוי נפשו האמיתית של האמן. גילוי נפש אמיתי תמיד בא בהיסח הדעת, תמיד נשתל "מלמעלה". אלא שזהו כבר נושא למאמר אחר].

הדברים שנאמרו עד כה נכונים בכל האמנויות. למרות זאת, ישנה מעלה באמנות הכתיבה על פני כל השאר, שכן לא הכול נתפס באמצעות קול ואור ותמונה וצבע, אבל הכול נתפס באמצעות המילה. מוזיקה וציור (וכן תיאטרון, צילום, ריקוד וקולנוע) יכולים לתת ביטוי לתדרים כלליים של רגש, אולם אין באפשרותם לתת תיעוד מלא של העולם הרגשי-פנימי המורכב והסבוך, שכן זה נוצר באמצעות מחשבות ומילים, ורק להן תפיסה בו... מובן שמצד שני גם המילים יכולות להיות מגושמות ומגבילות מאוד, ויש דברים שרק היתקלות וראייה (או מוזיקה) יכולות לתת לנו בשלמות. אין מילים שיעבירו את עוצמת המבט בעיניים מושפלות ועצובות, או את עוצמת הרגש שנוטע בנו לחן נוגה ועמוק. ולמרות זאת, מילים תמיד יתנו לנו נגיעה בכל הדברים, שכן העולם כולו מתווך לנו על-ידי המילה; וכך – גם אם איננו מקבלים את מלוא העוצמה של הדבר – ניתן לתפוס במילים את המושג "עיניים עצובות", וכן את המושג "עצב עמוק", גם אם באופן דל וחיוור. לעומת זאת, אף ציור ואף שיר לעולם לא יוכלו לתת דריסת רגל בעולם הרעיונות הכלליים והמופשטים ולהעביר לנו אמיתות ואפרוזימות כלליות (ומלאות חיות) כגון: "שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה"; "איזהו שוטה? המאבד כל מה שנותנים לו!"; וכדומה. אין אפשרות

להעביר לעולם את תסבוכות-נפשיהם של הומברט הומברט או של רסקולניקוב, אלא באמצעות המילה.

כללו של דבר: כשם שאלוהים ברא את העולם במילים, כך מי שמצוייד (בחושים חזקים ו)במילים יכול לברוא לו עולם מלא. המילה מקיפה הכול. מגרגר האבק שמונח על המרזב המפוייח בחצר המטונפת, ועד התפיסה באיך-סופיות ובאל... בכל אלה יכולה המילה ליצוק משמעות וחיות.